

Problemele limbajelor de specialitate în lingvistica română și italiană

Cornelia PAVEL (NICHIFOR)

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: This article deals with the role of languages of specialty from the point of view of linguistics: the language of specialization in Romanian linguistics and the language of specialization in Italian linguistics, theoretical approaches, definitions and acceptances in both languages. The language of specialty is dedicated to the research on the linguistic variations in a particular domain. This approach gives particular importance to the concepts of specific/specialty languages, sectoral languages, terminology and functional style, which is conceived as an action defined in terms of objectives and not in terms of content.

Keywords: *functional style, language, specialty languages, sectoral languages, terminology.*

Perspective de abordare ale stilului funcțional/limbaj de specialitate în lingvistica românească

Problema formării principalelor „varietăți ale limbii literare” și a relațiilor care se realizează între acestea în diverse domenii de activitate, în procesul comunicării verbale, a constituit o permanentă preocupare a lingviștilor români, mai mulți dintre ei realizând studii în acest sens: Iorgu Iordan (1975)¹, Al. Andriescu (1979)², Ion Coteanu (1961, 1973)³, Gheorghe Bolocan (1961)⁴, Gheorghe Ivănescu (1972)⁵, Paula Diaconescu (1974)⁶, Ion Gheție (1982)⁷.

În semnificația ei saussuriană de «langue», limba, considerată instrument de comunicare lingvistică într-o comunitate lingvistică bine definită, se concretizează ca «parole» printr-o serie de varietăți. Varietățile limbii sunt influențate de 2 factori [Coteanu, 1973:15-41]: factorul geografic – din perspectiva sociolingvisticii vorbim despre varietăți diatropice ale limbii; factorul socio-cultural – caz în care vorbim despre varietăți diastratice

¹ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.

² Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, 1979.

³ Ion Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, Editura Științifică, București, 1961 și Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei, București, 1973.

⁴ Bolocan, Gheorghe, „Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XII, nr. 1, 1961, p. 35-71. <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=716>

⁵ Gheorghe Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica”, II, 1972.

⁶ Paula Diaconescu, „Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne”, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr.3, anul XXV, 1974, București.

⁷ Ion Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

(culturale), acestea fiind cunoscute în stilistica funcțională sub denumirea de stiluri funcționale sau de limbaje.

Stilistica funcțională românească a încercat o definiție a „sistemului stilistic” al limbii, rezultatele preocupărilor manifestate de lingviști între anii 1960-1970 fiind rezumate în lucrările lui Ion Gheție [1982:157-163], în capitolul *Stilurile limbii române literare*, Rodica Zafiu [Zafiu, 2001:327] (se vorbește despre stiluri funcționale, terminologie preluată din lucrările sovietice despre limba literară), la care se adaugă și Dumitru Irimia⁸ în *Structura stilistică a limbii române contemporane*. Aceste stiluri funcționale sunt definite ca *sisteme lingvistice* mai mult sau mai puțin specializate în redarea conținutului de idei specific unui domeniu profesional. În *Stilistica funcțională a limbii române* [Coteanu, 1973:54-80], Ion Coteanu propune șapte definiții ale stilului având ca punct de referință emițătorul, mesajul sau receptorul. Potrivit autorului stilistica este echivalentă cu „studiul limbii în acțiune”.

Stabilirea unui număr de stiluri este o consecință a structurării unor elemente lingvistice și non-lingvistice care apar într-o comunicare, elementele fiind selectate potrivit unor criterii diferite. În lucrările dedicate istoriei limbii literare, se menționează existența a trei stiluri fundamentale: literar, juridico-administrativ, științific (Diaconescu, Gheție), însă unii cercetători susțin și existența unui stil publicistic (Diaconescu, Bolocan), a unui stil colocvial, familiar, sportiv (Bidu-Vrânceanu), oratoric (Diaconescu). Rodica Zafiu, în lucrarea mai sus menționată, *Diversitate stilistică în româna actuală*, constată însă lipsa stilului religios din schemele stilistice, stil cu o sintaxă proprie și cu o terminologie specifică.

Considerăm că este necesar să ne oprim și asupra accepțiunilor acordate celor doi termeni: *stil* și *limbaj*. Dacă Iorgu Iordan a folosit inițial termenul *stil*, considerând *limbajul* un termen echivoc, Ion Gheție revine asupra celor doi termeni, diferențind *limbajul* de *stil* [Gheție, 1982:149]. Ion Coteanu va folosi frecvent termenii *variantă* și *limbaj*, evitând termenul sintagmatic *stil funcțional*.

În sfera stilisticii lingvisticii românești, *limbajul* ar fi în multe cazuri un sinonim al stilului funcțional, termenul *stil* „își pierde ambiguitatea potențială și nu determină o greșită înțelegere a contextelor” [Gheție, 1982:150].

De cercetarea lexicului specializat în relație cu cel comun s-a ocupat Angela Bidu-Vrânceanu în lucrarea *Lexic comun/Lexic specializat* [Bidu-Vrânceanu, 2000:10], care precizează: „Distincția lexic comun/lexic specializat presupune raportarea la *totalitatea lexicului unei limbi*, care este alcătuit din mai multe submulțimi (numite și *vocabular(e)*) [...] Se delimitează submulțimile:

(1) *Vocabularul cu termeni obligatorii pentru orice variantă a limbii care reprezintă sfera general activă sau vocabularul fundamental;*

(2) *Vocabularul caracteristic nivelului mediu de cultură sau limba literară curentă sau limba standard (exceptând limbajul artistic și științific) și care reprezintă mai mult un sistem virtual;*

(3) *Vocabularul specific științei și tehnicii sau limbajul (limbile specializate) sau terminologiile; [...] Limbajele specializate sau terminologiile sunt diversificate, individuale, relativ independente”.*

Conceptul de *terminologie* are mai multe accepțiuni: „totalitatea termenilor de specialitate folosiți într-o disciplină sau într-o ramură de activitate” (DEX⁹); „limbă specializată [...] care utilizează o terminologie și alte mijloace lingvistice și nelingvistice, pentru a realiza o comunicare de specialitate non-ambiguă” (DSL, 2005).

Terminologia este considerată o disciplină științifică relativ recentă, care s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XX-lea, fiind preocupată de comunicarea specializată și de mijloacele specifice. În lucrarea *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte* [Bidu-

⁸ Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Vr[anceanu, 2007:19], Angela Bidu-Vr[anceanu consideră că *terminologia* „[...] se ocupă de comunicarea specializată, realizată fără echivoc într-un anumit domeniu științific, tehnic, profesional”. Această cercetătoare delimitează *terminologia* ca știință interdisciplinară și *terminologiile* ca limbaje de specialitate, având un corpus de termeni care corespund diverselor domenii de activitate. Distinge între o terminologie a specialiștilor, numind-o *terminologie internă*, interpretată strict în raport cu problemele comunicării specializate, și o *terminologie externă*.

Având în vedere manifestările concrete ale *limbajului* se poate constata faptul că *limba* devine *limbaj* potrivit cu specificul domeniului, iar sintagma *limbaj de specialitate* poate fi folosită în locul sintagmei *limbaj specializat*. Deci, putem considera că noțiunea de *limbaj de specialitate* este operantă în domeniul limbii literare..

Perspective de abordare ale limbilor speciale în lingvistica italiană

În literatura italiană de specialitate, sintagma *stil funcțional* este, în prezent, considerată depășită, fiind folosită uneori între anii 1920 și 1930; această terminologie a fost preluată din lucrările sovietice cu referire la limba literară care, la rândul ei, o împrumutase din terminologia Școlii Pragheze.

Limbajele specializate erau considerate, într-un timp, în anii ‘20-’30, limbaje care aparțineau „stilului funcțional”, adică stilului folosit cu predilecție în domeniul științific sau tehnic. Se vorbea despre „stilul funcțional” al limbii științei și tehnicii. Primele cercetări în domeniu au arătat diferențe morfologice și lexicale dintre limba comună și limba specială și au dus la crearea unui vocabular specializat pe lângă vocabularul existent al limbii comune. Fiind considerată un subsistem al limbii generale/comune⁹, primește numele de *limbă specială*.

Conceptul de „*stil funcțional*” va cunoaște perspective diverse de abordare: pragmatică, sociolingvistică și glotodidactică. Din perspectivă pragmatică, sintagma *stil funcțional* este echivalentă cu denumirea de limbă pentru scopuri speciale/specifice¹⁰. Din perspectivă sociolingvistică, atenția lingviștilor italieni este atrasă de aspectul lexical al limbajului de specialitate, iar din perspectivă glotodidactică, accepțiunea „*linguaggi specialistici*”¹¹ (accepțiunea trimite la utilizarea limbajului de către specialiști), se referă la realitățile propriului domeniului profesional.

Cercetătorii continuă să studieze acest tip de limbă/limbaj, lexicul și registrele acestuia, cu scopul de a identifica elementele stilistice diferite față de limba comună. După anul 1980 nu se mai vorbește despre o limbă specială, ci despre o limbă pentru scopuri speciale, unde scopul specific pe care o limbă trebuie să o atingă este de o importanță fundamentală.

Remarcând lipsa definițiilor explicite în studiile de specialitate, M. Cortelazzo [1990:15] optează pentru denumirea de *limbi speciale*: „O limbă specială este o *varietate funcțională* a unei limbi naturale (comune), dependentă de un sector de cunoștințe sau de o sferă de activitate de specialitate, utilizată, pe deplin, de un grup de vorbitori mai restrâns”.

Cercetarea privind definițiile evoluează în mod constant, astfel Sobrero¹², în 1993, afirmă că *limbile speciale* se divid în două subsisteme:

- Limbi de specialitate (*lingue specializzate*) cu lexic specific, structuri sintactice și textuale;

⁹ Maria Teresa, Cabré, *La terminologia tra lessicologia e documentazione: aspetti storici e importanza sociale*, 1998, <http://web.tiscali.it/assiterm91/cabreita.htm>

¹⁰ P Balboni, *Le microlingue scientifico-professionali: natura e insegnamento*, Utet, Torino, 2000.

¹¹ M. Gotti, *I linguaggi specialistici*, La nuova Italia, Firenze, 1991.

¹² Alberto A Sobrero, “Introduzione all’italiano contemporaneo”, în vol. *La variazione e gli usi*, Laterza, Roma-Bari, 1993.

- Limbi sectoriale (*lingue settoriali*) cu lexic specific, împrumuturi, calcuri din alte limbi, metafore, tehnicisme.

În anul 2000, profesorul Balboni introduce termenul de *microlimbă* și descrie caracteristicile care definesc limba comună: potențial lexical, fonetic, textual și morfo-sintactic. Ulterior, Berruto¹³ studiază interferențele dintre limba naturală și limba specială și creează o clasificare care arată separarea limbilor speciale de limbile sectoriale și de jargon. Se disting următoarele varietăți diafazice:

- Limbile speciale proprii sau *subcodurile* (limba economiei, medicinei); ceea ce A. Sobrero (1993) a numit nivelul științific al limbii;
- Limbile speciale (limbajul jurnalistic, publicistic); ceea ce A. Sobrero (1993) a numit nivelul de vulgarizare a limbii;
- Jargoanele.

Tullio de Mauro¹⁴, distanțându-se de orice definiție, în interviul „*Gli anglicismi? No problem, my dear*”, vorbește despre terminologia tehnică, despre tehnicismele pe care le consideră ca aparținând vocabularului claselor sociale lipsite de cultură, focalizându-și atenția asupra unei caracteristici transdisciplinare a limbajului de specialitate, adică asupra aspectului său sociolingvistic.

Terminologia folosită nu este univocă, astfel că, ceea ce pentru Sobrero și Berruto sunt *subcoduri* sau *limbi speciale*, pentru alți cercetători vor fi *limbaje de specialitate/linguaggi specialistici* (Gotti), *tehnolecte* (Dardano¹⁵), *limbaje speciale și microlimbi* (Balboni), *limbaje sectoriale* (Beccaria¹⁶). Gian Luigi Beccaria definește expresia *limbaj sectorial* prin varietăți diafazice precum limbajul medical, juridic, tehnico-științific, comercial, administrativ etc.

Unii cercetători pun semnul echivalenței între *subcoduri* și *limbaje speciale*, alții susțin că *subcodurile* ar fi sinonime doar cu *limbajele sectoriale*. Balboni pune sub semnul sinonimiei termenii *tehnolecte* și *microlimbă*, primul termen referindu-se la limbajul tehnicienilor, cel de-al doilea trimitând la limbă. Termenul „tecnolecto” a dispărut din sociolingvistică. Termenul *microlimbă* este folosit în sectorul științific și profesional.

Constatăm că terminologia diversificată existentă în lingvistica italiană reflectă metodologiile diverse de abordare a termenului *limbaj de specialitate*, remarcând, totodată, și existența unei dificultăți conceptuale. Cu toate acestea, limbajul specializat și limbajul general se influențează reciproc la fel ca și conceptul *langue/parole*, așa cum susținea și Saussure.

Și în lingvistica italiană sintagma *limbaj de specialitate* poate fi folosită în locul sintagmei *limbaj specializat*, iar noi vom opta pentru denumirea de *limbaj de specialitate*, în accepțiunea propusă de M. Gotti, termen întâlnit și în lucrările românești de lingvistică.

Limbajele de specialitate în română și italiană

Anul 1939 marchează începutul cercetărilor în domeniul limbilor de specialitate, în lingvistica italiană. În acest an apar studii cu privire la lexicul din domeniul economico-financiar, din cel al electrotehnicii etc. În următorii ani apar importante contribuții ale lingviștilor italieni: Bruno Migliorini (1963)¹⁷, Gian Luigi Beccaria (1973), Maurizio Dardano (1986)¹⁸.

¹³ G. Berruto, *Fondamenti di sociolinguistica*, Laterza, Roma-Bari, 2003.

¹⁴ Tullio de Mauro, „*Gli anglicismi? No problem, my dear*”, http://www.treccani.it/lingua_italiana/speciali/italiano_inglese/demauro.html

¹⁵ M. Dardano, „I linguaggi scientifici”, în *Storia della lingua italiana*, Einaudi, Torino, 1994.

¹⁶ G.L. Beccaria, *I linguaggi settoriali in Italia*, Bompiani, 1973.

¹⁷ Bruno Migliorini, *Saggi sulla lingua del Novecento*, Sansoni Editore, Firenze, 1963.

¹⁸ Maurizio Dardano, *Il linguaggio dei giornali italiani*, Laterza, Roma-Bari, 1986.

Maurizio Dardano pune în evidență existența a patru etape în cercetarea limbajelor de specialitate:

- etapa I: analize cu privire la lexic și extensia analizei la toate nivelurile lingvistice;
- etapa a II-a: verificarea *mutărilor orizontale* din limba comună în limbajele de specialitate;
- etapa a III-a: descoperirea *dimensiunii verticale* în interiorul fiecărui limbaj de specialitate;
- etapa a IV-a: evidențierea unei perspective textuale, pragmatice în studiul limbajelor de specialitate.

Potrivit teoriilor din lingvistica italiană, aduse anterior în atenție, limbajul jurnalistic ar fi un limbaj de specialitate, cu un lexic format pe baza limbii comune și a între-pătrunderii dintre coduri și subcoduri.

În lucrările românești de lingvistică, problema limbajului jurnalistic românesc a apărut odată cu promovarea teoriilor legate de stilistica funcțională. În opinia lui Ion Coteanu [1961:57-58], nu ar exista un asemenea stil, ci doar trei stiluri fundamentale (literar, juridico-administrativ, științific), limbajul jurnalistic fiind exclus din inventarul stilurilor funcționale. Autorul care demonstrează legitimitatea recunoașterii *limbajului jurnalistic ca stil funcțional* este Gheorghe Bolocan [1961:35-71], care evidențiază specificul limbajului jurnalistic, specific dat de predilecția pentru folosirea neologismelor și prezența predominantă a substantivului în frază. Paula Diaconescu și Alexandru Andriescu aduc ulterioare contribuții la cercetarea stilului jurnalistic, evidențind că specificitatea acestui limbaj este dată de factori extralingvistici (intenția emițătorului, scopul comunicării, efectul asupra receptorului). Astăzi, existența limbajului jurnalistic este considerată o realitate de necontestat¹⁹.

Complexitatea *limbajului jurnalistic* orientează perspectiva analizei noastre asupra analizei *limbajului jurnalistic*, însă despre acest argument vom vorbi în următorul subcapitol al tezei noastre de doctorat.

Concluzii

Ceea ce ne-am propus în acest segment al cercetării noastre a fost evidențierea complexității terminologice cu referire la limbajele de specialitate în limba română și italiană, complexitate dată, mai ales, de diversele perspective de abordare din lingvistica europeană. Dacă în limba română varietățile limbii literare sunt cunoscute în cercetările românești sub denumirea de *stiluri funcționale* sau *limbaje*, în cercetările italiene întâlnim o terminologie diversificată care reflectă, de fapt, metodologii diferite de abordare a termenului. Abordarea sociolingvistică și abordarea pragmatică propun denumiri precum *subcoduri*, *limbi speciale*, *limbaje sectoriale*, *tehnoclecte*, iar abordarea glotodidactică, vehiculează denumiri precum *microlimbi*, *limbaje de specialitate*.

Am considerat necesară o trecere în revistă a principalelor cercetări cu privire la limbajele de specialitate. Am constatat o terminologia diversificată existentă în lingvistica italiană și, în mai mică măsură, românească. Am considerat limbajul jurnalistic drept un limbaj de specialitate și am optat pentru denumirea de *limbaj de specialitate*, în locul sintagmei *limbaj specializat*.

¹⁹ Maria Cvasnii Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București, București, 2006.

BIBLIOGRAFIE:

- Andriescu, Al., 1979. *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea.
- Balboni, Paolo, 2000. *Le microlingue scientifico-professionali: natura e insegnamento*, Torino, Utet Libreria.
- Beccaria, Gian Luigi, 1973. *I linguaggi settoriali in Italia*, Bompiani.
- Berruto, Gaetano, 2003. *Fondamenti di sociolinguistica*, Roma-Bari, Laterza.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2000. *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2007. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Bolocan, Gheorghe, 1961. „Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XII, nr. 1, p. 35-71. <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=716>.
- Cabré, Maria Teresa, 1998. *La terminologia tra lessicologia e documentazione: aspetti storici e importanza sociale*, articol citat, disponibil la adresa: <http://web.tiscali.it/assiterm91/cabreita.htm>
- Cortelazzo, Michele, 1990. *Lingue speciali. La dimensione verticale*. Padova, Unipress.
- Coteanu, Ion, 1961. *Româna literară și problemele ei principale*, București, Editura Științifică.
- Coteanu, Ion, 1973. *Stilistica funcțională a limbii române*, București, Editura Academiei.
- Cvasnău Cătănescu, Maria, 2006. *Retorică publicistică. De la paratext la text*, București, Editura Universității din București.
- Dardano, Maurizio, 1986. *Il linguaggio dei giornali italiani*, Roma-Bari, Laterza.
- Dardano, Maurizio, 1994. “I linguaggi scientifici”, în *Storia della lingua italiana*, Torino, Einaudi.
- De Mauro, Tullio, *Gli anglicismi? No problem, my dear*, interviu citat, disponibil la adresa: http://www.treccani.it/lingua_italiana/speciali/italiano_inglese/demauro.html
- Diaconescu, Paula, „Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne” în *Studii și cercetări lingvistice*, nr.3, anul XXV, București.
- Gheție, Ion, 1982. *Introducere în studiul limbii române literare* (Cap. *Stilurile limbii române literare*), București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Gotti, Maurizio, 1991. *I linguaggi specialistici*, Firenze, La nuova Italia.
- Iordan, Iorgu, 1975. *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (I ediție: Institutul de Lingvistică Română, 1944).
- Irimia, Dumitru, 1986. *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ivănescu, Gheorghe, 1972. *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica”, II.
- Migliorini, Bruno, 1963. *Saggi sulla lingua del Novecento*, Firenze, Sansoni Editore.
- Sobrero, A Alberto, 1993. “Introduzione all’italiano contemporaneo”, în vol. *La variazione e gli usi*, Roma-Bari, Laterza.
- Zafiu, Rodica, 2001. *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Dicționare:*
- DEX '09 = 2009. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, București.
- DȘL = 2005. *Dicționar de Științe ale Limbii*, (coord. Angela Bidu-Vrânceanu), Editura Nemira, București.